

Đi tìm cái hồn đô thị Sài Gòn

"Linh hồn chính là quá khứ", một triết gia đã từng viết như vậy về cái hồn của một thành phố. Các thành phố nổi tiếng thế giới như Athen, Roma, Paris, Bắc Kinh, Kyoto... sở dĩ thu hút hàng triệu du khách là nhờ ở đó người ta cố gắng giữ gìn từng mảng tường, con đường, góc phố vốn đã làm nên bản sắc của thành phố. Các thể hệ cư dân nối tiếp nhau lại ghi thêm dấu ấn của mình vào từng viên gạch, từng hàng cột, từng con hẻm để tạo nên công trình nghệ thuật vĩ đại, vô giá. Như vậy, một thành phố cũng phần nào là ký ức tập thể của một xã hội, là lịch sử gắn kết cư dân của một cộng đồng, là sự tích lũy kinh nghiệm về một lối sống, nền văn hóa và môi trường chung. Tất cả những yếu tố đó gom lại sẽ tạo nên cái di sản văn hóa phi vật thể gọi là hồn đô thị.

Cao ốc Metropolitan

Sài Gòn sớm xuất hiện ở vị trí mũi nhọn của cuộc Nam tiến tìm đất sống của người Việt, trở thành tụ điểm di dân tứ xứ, nơi gặp gỡ của nhiều luồng giao lưu. Quá khứ đó đã tạo nên diện mạo và bản sắc của Sài Gòn, một thành phố ngã ba đường, khác hẳn với những đô thị truyền thống Việt Nam. Tại những thành phố như Sài Gòn, sự phồn vinh làm cho cư dân gần gũi nhau, ký ức đan xen vào nhau. Nhịp sống ở đó mãnh liệt, hỗn độn hơn. Thông qua các đô thị như thế, đất nước được nối kết với các luồng giao lưu liên tục về con người, tư tưởng và cả luồng tư bản. Nó cũng chuyển về cho đất nước luồng sinh khí mới, nhiều sáng tạo, ngày càng lan rộng ra toàn bộ đất nước cùng với những cái mới rất cần thiết, chống lại sự xơ cứng, rập khuôn, đơn điệu. Sài Gòn khởi đầu là giao điểm các đường thủy bộ, tụ điểm lưu dân người Việt. Người Hoa tiếp tay biến nó thành một cảng thị sầm uất để giao lưu với khu vực. Người Pháp đến đã mở toang cảng thị, thu hút đầu tư

và di dân tứ xứ về đây xây dựng nơi đây thành hẳn một đô thị công thương nghiệp hiện đại, trung tâm của một thị trường rộng lớn gồm cả vùng Đông Dương lẫn Hoa Nam.

Sài Gòn từ đó đặc biệt mang dấu ấn Pháp. "Nhưng Sài Gòn chưa bao giờ là nước Pháp. Nếu nó mang dấu ấn của các nhà kiến trúc Pháp thì ngược lại chính các nhà kiến trúc cũng mang nặng dấu ấn của Sài Gòn", như nhận xét của Tùy viên Văn hóa-Khoa học Pháp Stéphane Dovert trong đề tựa cuốn sách viết nhân Sài Gòn 300 tuổi. Thời Pháp thuộc, Sài Gòn đã tồn tại song song nhiều dạng ở và sinh hoạt. Có mạng lưới ngõ xóm của người Việt, thành phố vườn cây của người Pháp, phố xá sầm uất của người Hoa, đường phố bazar của người Ấn. Chưa bao giờ thành phố Sài Gòn mang tính chất đa văn hóa, đa chủng tộc như thời đó. Cho nên ở Sài Gòn, khác với bất cứ nơi nào ở nước ta, ta có thể nhìn thấy bên cạnh đình chùa Việt là chùa miếu, hội quán của người Hoa, chùa Miên, thánh đường Thiên chúa giáo bên cạnh chùa Chà, mosque Hồi giáo, đền Chăm... các lối sống và sinh hoạt văn hóa cứ đan xen nhau rõ rệt ở Sài Gòn. Từ đất Gia định, Gò Vấp, Hóc Môn nửa phố thị, nửa miệt vườn, ta có thể bước vào khu phố Tàu Chợ Lớn nhộn nhịp. Từ quán ăn Pháp có thể xẹt vào tiệm bazar Chà. Tính chưa đầy đủ Sài Gòn những năm đó có tới hơn 40 quốc tịch khác nhau sinh sống lâu năm. Đông đảo nhất là người Việt với biểu hiện qua 272 ngôi đình cùng hàng nghìn chùa miếu, nhà thờ...

Không ít người cho rằng Sài Gòn là một thành phố mới, lai tạp, không có bản sắc văn hóa riêng do tính chất ngã ba đường của nó. Thực ra, lịch sử Sài Gòn tuy chỉ mới mấy trăm năm, nhưng bản sắc độc đáo từng làm nên cái hồn đô thị của nó cũng đã hình thành qua các công trình cha ông để lại. Khu tứ giác vùng đất cao trung tâm

Du khách nước ngoài tại TP.HCM

quận I vẫn là khu trung tâm lịch sử của thành phố. Cha ông chúng ta đã chọn chốn này làm trung tâm đô thị. Người Pháp đến cũng không có sự chọn lựa nào khác để đặt các cơ quan đầu não với các công trình kiến trúc chọn lọc như dinh Toàn quyền, Nhà thờ lớn (Đức Bà), Tòa án, Nhà hát, Bưu điện... Tất cả đã làm nên một quần thể kiến trúc với một không gian rộng mở, hòa nhập vào trong khoảng cây xanh, tạo thành một tuyệt tác quy hoạch đô thị vừa lãng mạn, vừa uy nghiêm. Nhờ đó mà Sài Gòn đã từng được du khách phương Tây dành cho cái tên khá mỹ miều

"Hòn ngọc Viễn Đông".

Khi nói về Sài Gòn, KTS Hoàng Đạo Kính đã nhận xét thật chính xác: "Thành phố Hồ Chí Minh khác hẳn những đô thị khác. Trong sự phát triển của nó không thể không dựa vào những yếu tố chủ đạo như những khoảng không lãnh thổ rộng lớn, hệ thống kênh rạch, sông và biển, những truyền thống và giá trị văn hóa Nam Bộ, quỹ kiến trúc đô thị và kỹ thuật khổng lồ và không thiếu sắc thái riêng, sự tham gia tương đối sớm vào quá trình đô thị hóa và hiện đại hóa, trình độ quản lý đô thị và nhất là trình độ nổi trội trong công nghệ xây dựng. Không thể không nhắc tới một yếu tố: sức sống, tính năng động, sức vươn lên của cả một cộng đồng xã hội".

Tiếc rằng hiện nay trong cái nôi nóng công nghiệp hóa, hiện đại hóa, nhiều đô thị nước ta trong đó có cả Sài Gòn, chúng ta chưa tiếp thu được những bài học của quá khứ và đang vô tình xóa dần đi di sản khi áp dụng kiểu qui hoạch máy móc bàn giấy, phủ nhận nền kiến trúc của các thế hệ đi trước. Làm như vậy là chúng ta tự đóng cửa với quá khứ, làm mất đi bản sắc của chính mình, phá bỏ thành quả của các thế hệ đã qua và trầm trọng hơn là đang xóa đi chính cái hồn đô thị của mình. (KTS Nguyễn Hữu Thái-VHNT)